

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNING LUG'ATINI BOYITISH UCHUN YORDAM BERADIGAN TA'LIMY O'YINLARNING TURLARI

Abdullayeva Nigora Raximovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti katta qituvchisi

Meliyeva Malika Odiljon qizi

Qo'qon davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning lug'atini boyitish uchun yordam beradigan ta'limiy o'yinlarning turlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: ta'limiy o'yinlar, oddiy tasavvur bilimlar, malaka, ko'nikmalar sistemasi.

Ta'lim-tarbiya ishlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik jarayonni, har bir faoliyat turini to'g'ri tashkil etishga bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotining pedagogik jarayonida ta'lim muhim ahamiyat kasb etadi va u kundalik hayotda, o'yinda, mehnatda, mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Mashg'ulotda ta'lim va tarbiya vazifalari hal etiladi. Bolalar tevarak-atrofdagi hayot va tabiat bilan tanishish, nutqni o'stirish va savod o'rgagish, matematika, jismoniy madaniyat, tasviriy faoliyat, musiqa bo'yicha eng oddiy tasavvur va bilimlarni, malaka va ko'nikmalar sistemasini egallab oladilar. Bolalar egallab olishlari kerak bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturida belgilab berilgan bo'lib, u bolalarning umumiy rivojlanishida va ularni maktab ta'limiga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Mashg'ulotlarda ta'lim berish didaktika printsiplari asosida bolalarning yosh va o'ziga xos xususiyatlarini e'tiborga olib ma'lum izchillikda olib boriladi, mazmuni sekin-asta murakkablashtirib boriladi. Natijada u rivojlantiruvchi va tarbiyalovchi xususiyatga ega bo'ladi.

O'yin bolalarning muxim faoliyati xisoblanadi. U bolalarning nutqini o'stirishga, jismoniy va ruxiy rivojlanishida, shaxs sifatida shakllanishida va bolalar jamoasining tashkil topishida muhim ahamiyat kasb etadi. O'yin bolaga quvonch bag'ishlaydi, ijobiy his va kechinmalarini, hayotdan olgan taassurotlarini aks ettiradi. O'yin mazmuni bola shaxsining shakllanishiga muxim ta'sir kursatadi, shuning uchun kattalar bolalar o'yiniga rahbarlik qilayotib, ularda tevarak-atrofdan olayotgan taassurotlari ijobiy tomonini aks ettirish xoxishini uyg'otishlari kerak. Tarbiyachi bolalar o'yiniga rahbarlik qilar ekan, ularning tevarak-atrofdagi hayot to'g'risidagi bilimlarini boyitadi (bu orqali o'yin mavzusi, mazmuni, syujeti boyiydi), bolalarning ahloqiy hislarini, o'zaro ijobiy munosabati va odatlarini tarbiyalaydi, bolalar nutqining o'sishiga erishadi.

O'yindan bolalardagi o'zaro o'rtoqlik, do'stlik, bir-biriga yordam ko'rsatish xislatlarini tarbiyalashda va bolalar nutqini o'stirishda foydalanadi.

Bolalarning o'yin bilan shug'ullanishi va mehnat qilishlari uchun kerakli materiallar bilan ta'minlaydi, shu orqali bolalar uyinining mehnat bilan uyg'unlashib ketishiga erishadi. Tarbiyachi bolalarning syujetli-rasmi o'yinlarining hamma xilini syujetli-rolli, qurilish

dramalashirilgan tabiiy materiallar bilan o`ynaydigan qilib tashkil etadi. Bolalarga o`yin harakatlarini o`rgatadi, tengdoshlari bilan bo`ladigan munosabatlarda haqqoniylik printsiptiga rioya qilishni uqtiradi. Shu bilan birga u bolalardagi ijodkorlik, tashabbuskorlik, faollik va boshqa xislatlarni qo`llab-quvvatlaydi. Ijodiy o`yinlar ertalabki qabul paytida, kunning birinchi va ikkinchi yarmidagi sayrda, ya'ni mashg`ulotdan tashqari hamma vaqtda tashkil etilaveradi. Rejimda qoidali o`yinlar katta o`rinni egallaydi.

Mashg`ulotlarda va mashg`ulotdan tashqari vaqtda o`ynaladigan didaktik va xarakatli o`yinlar muxim rol o`ynaydi. Tarbiyachi bolalarning sensor rivojlanishini, aqliy tarbiyasini, bilish jarayonlarini va nutqining rivojlanishini didaktik o`yinlar orqali amalga oshiradi. Harakatli o`yinlarda bolalarning jismoniy madaniyatini tarbiyalash uchun yaxshi shart-sharoit yaratish kerak.

Harakatli o`yinlar ertalabki va kechki sayr soatlarida tashkil etilib, kuniga 1-2 marta butun guruh, yoki guruxcha bilan o`tkazilishi kerak. O`rta va katta guruxlarda turli xil sport o`yinlari o`tkazib turiladi. Hamma o`yinlar uchun kun tartibidan vaqt ajratish va kerakli materiallar bilan ta'minlash tarbiyachining zimmasiga yuklatilgan. Kun davomida bir necha marta: ertalabki qabul vaqtida, ertalabki va kechki sayrda bolalarning mustaqil faoliyatlari tashkil etiladi. Bolalar o`zlariga tanish bo`lgan didaktik va harakatli o`yinlarni o`ynaydilar, xoxlagan rasmlarini chizadilar, xoxlagan narsalarini (plastilindan) yasaydilar, kitoblar, rasmlarni tomosha qiladilar, xoxlagan badiiy asarlarini tinglaydilar.

Bolalarning mustaqil faoliyati ular uchun dam olish soati hisoblanadi, ammo ish bilan bir vaqtda bolalarning o`z-o`zini tashkil eta bilish qobiliyati o`shishiga, xulq madaniyati irodaviy sifatlarining tarbiyalanishiga, jamoa munosabatlarning shakllanishiga yordam beradi.

Tarbiyachi bolalarning syujetli-rolli, saxnalashirilgan, ko`rinish kabi ijodiy o`yinlarini tashkil etishda tasviriy faoliyat bo`yicha mashg`ulotlarga tayyorlanishda qaysi badiiy adabiyotlarni o`rganish, qanday qushlar va hayvonlarni kuzatish, qanday ashulalarni ijro etishlari, qanday ekskursiyalarga borishlari lozimligini etiborga olishi kerak. Bu boshqa tasavvurlariga asoslanib o`yin mazmunini, rasm qurish-yasash mavzusini belgilash imkoniyatini yaratadi va ta'limtarbiyaviy ishlarning har xil bo`limlari o`rtasida bog`liqlik bo`lishini ta'minlaydi. Ishning bunday tashkil etilishi dasturning hamma bo`limlari bo`yicha bolalar egallab olishlari lozim bo`lgan bilim, malaka, ko`nikmalarni yaxshiroq o`zlashtirib olish, ulardan o`z faoliyatlaridagi har xil vaziyatda ham foydalana olish malakasini tarbiyalaydi.

Mashg`ulotlarda ta`lim berish bolalardan aqliy va jismoniy zo`r berishni talab etadi, ya'ni u bolaning aktiv faoliyati bilan bog`liqbo`lib, bola ma`lum natijaga erishish uchun intiladi, bu esa boladan uzoq davomli ixtiyoriy diqqatni talab etadi. Shuning uchun mashg`ulotga tayyorlanishda bolalar yoshini, imkoniyatni e`tiborga olish zarur: mashg`ulotning vaqtini, kun tartibidagi o`rnini, dasturning har xil bo`limlarini tog`ri olmashtirib turishni oldindan o`ylab, aniq belgilab olishi zarur. Didaktik maqsadiga ko`ra

mashg`ulotlar quydagi xillarga bo`linadi: bolalarga yangi bilim beruvchi mashg`ulotlar, bolalarning egallagan bilimlarini mustahkamlovchi va sistemaga solivchi mashg`ulotlar; bolalarning bilimini tekshiruvchi-sinovchi mashg`ulotlar; kompleks mashg`ulotlar.

1. Bolalarga Yangi bilim berovchi mashg`ulotlarni o`tkazishdan maqsad-ularni yangi bilimlardan xabardor qilish, tevarak-atrofdagi narsa va buyumlar, voqealar to`g`risidagi bilimlarni aniqlash va kengaytirishdir. Bunday mashg`ulotlarga yangi ob`ektning kuzatish, hikoya qilib so`zlab berish va boshqalar kiradi. Mazkur mashg`ulotlar hamma yosh guruhlarida o`tkaziladi.

2. Bolalarning to`plagan bilim va tajribalarini mustahkamlovchi va sistemaga soluvchi mashg`ulotlar. Undan ko`zlanga asosiy maqsad idrok etilgan narsalarni anglab olish va dastlabki umumlashtirishga. Buning uchun tanish ob`ekt kuzatiladi, ikki narsa solishtiriladi (xona o`simliklari, daraxtlar, hayvonlar), didaktik o`yinlar, suhbatlar o`tkaziladi. Bunday mashg`ulotni o`tkazish orqali tarbiyachi bolalar nimani yaxshi o`zlashtirib olgan-u, nima yaxshi o`zlashtirilmaganini bilib oladi. Tarbiyachi mashg`ulot jarayonida bolalarning bilimini yangi narsalar – detallar bilan boyitib boradi.

3. Bolalarning bilimini sinovchi mashg`ulotlar. Bunday mashg`ulotlardan maqsad tarbiyachi bolalar dastur bo`yicha o`zlashtirilishi lozim bo`lgan bilim va malakalarni o`zlashtirib oldilarmi-yo`qmi, shuni bilib oladi va o`zining bo`lajak ish mazmuni, metodini belgilaydi. Mashg`ulotni tarbiyachi o`z xohishi bilan kvartal, yarim yil va yilning oxirida, shuningdek mudira va metodistning iltimosiga binoan o`tkazishi mumkin.

4. Kompleks mashg`ulotlar bolalar bog`chasi tajribasida keng tarqalgan bo`lib, bunday mashg`ulotlarda bolalarga yangi bilim beriladi, egallangan bilimlar mustahkamlanadi va takrorlanadi, sistemaga solinadi, olgan bilim va malakalarini amalda qo`llashga o`rgatiladi.

Maktabgacha ta`lim tashkilotida tasviriy faoliyat konstruksiyalash, tevarak-atrofdagi ijtimoiy hayot va tabiat bilan tanishtirish, nutiqni o`stirish, savdo o`rgatish, eng oddiy matematik tasavvurlarni rivojlantirish, musiqa va jismoniy tarbiya mashg`ulotlari o`tkaziladi.

Mashg`ulotga to`g`ri tayorgarlik ko`rilib, uyushgan holda o`tkizilganda, bolalar oldiga ma`lum aqliy vazifa qo`yilgan taqdirda, ularning fikrlash faoliyati rivojlanadi. Aqliy vazifalarning birligi va muayyan qiyinchilik bolalarni uyushtiradi va ularning diqqatini ma`lum tomonga yo`naltiradi. Eng avvalo bolaning aqliy vazifani hal etish yo`lidagi qiyinchilikni engish imkoniyati to`g`iladi, natijada bolada faoliyatga qiziqish uyqonib, u malakani egallash uchun mustaqil intiladi, o`ylaydi va vazifaning uddasidan chiqish uchun faqm-farosatini ishga soladi. Nusqa olish tarizdagi vazifani bajarish natijasida bola tarbiyachining ko`rsatmasi, namunasiga qarab malaka va ko`nikmalarni o`rganadi. Bu bolalarning amaliy va aqliy faoliyat usullarini egallab olishlari uchun zarurdir.

Tarbiyachi bolalarni yig`ib, ularning mashg`ulotga tayyorligini tekshiradi: tashqi ko`rinishi, joy-joyiga to`g`ri o`tirganligi, diqqatini to`plaganini sinab ko`radi. Mashg`ulot muvaffaqiyatli o`tishi uchun bolalar oldida turgan faoliyatga qiziqish uyg`otishi, buning uchun

bolalarning yoshi, qiziqishi, faoliyatiga mos har xil usullarni qo`lashi kerak. Kichik guruh bolalarida mashg`ulotga qiziqish uyg`otish uchun bolalarni qiziqtiradigan mazmundagi, kutilmagan, topishmoqli usullardan foydalanadi. «Quloq solinglar-chi, kimdir eshik qoqyapti! Bu qo`g`irchoq biznikiga mehmonga kelibdi», - deb mashg`ulotni boshlash mumkun.

Mustahkamlash jarayonida didaktik material bilan bajariladigan mashq aqliy vazifani o`z ichiga olsa, bolalarda mustaqillikni tarbiyalashda katta ahamiyatga ega bo`ladi. Masalan, buning uchun o`yinchoqlardan ham foydalanish mumkun. Mashg`ulot davomida pedagog hamma bolalar faol qatnashishini va ishni o`z vaqtida puxta amalga oshirishlarini nazorat qilib boradi. Agar mashg`ulot yakka tartibda olib boriladigan bo`lsa bolalar ishni har xil vaqtda bajarganliklari uchun tarbiyachi mashg`ulot tugashga bir necha daqiqa qolganda mashg`ulotni tugatish kerakligi to`g`risida ularni ogohlantiradi. Mashg`ulotni tugatayotib, tarbiyachi o`tkaziladi mashg`ulotga yakun yasaydi: bajarilgan ishni bolalar bilan birgalikda baholaydi, bolalarning mashg`ulotda qatnashganini gapiradi, ba`zan kequsi mashg`ulotda nimalar o`tishlarini aytadi. Bolalarning o`qiv faoliyatini yaxshi egallab olishlari ular bilimini to`g`ri baholashga bog`liq. Qo`yilgan vazifaning bajarilishiga qarab baho berilishi kerak. Bolaning ishini to`g`ri baholab, «to`g`ri» yoki «noto`g`ri» deyshi bola uchun oddiy maxtovdan ancha qimmatlidir. Ish qanchalik yaxshi tahlil qilsa, u bolaning kelgusida ishini tuzatib olishiga yaxshiroq imkoniyat yaratadi. Mashg`ulotlardan keyin tarbiyachi bolalarni o`yinga taklif etadi, boshqa mashg`ulot bo`lmasa, sayirga tayorlanishadi. Mashg`ulotda tarbiyachining bolalarga qo`yadigan talabi ularning yoshi va imkoniyatlarga mos bo`lishi kerak. Birinchi kichik guruh bolalarini enaga qarab turadi. Tarbiyachi mashg`ulot paytida hamma bolalarning faol qatnashishlariga harakat qiladi: savolga to`g`ri javob berishlarini ko`rsatilgan narsaning nomini aytishlarini, rasm chizishlarini, narsa yasashlari va hokazolarni kuzatadi. Agar bolalar ikkinchi kichik guruhga yangi kelgan bo`lishsa, dastlabki 1-2 haftada tarbiyachi faqat xohlagan bolalar bilangina mashg`ulot o`tkazadi: bolalar yangi sharoitni yaxshi o`zlashtirib olganlaridan keyingina hamma bolalar bilan mashg`ulot o`tkaziladi. Dastlabki mashg`ulotlarda tarbiyachi bolalarni guruh xonasi, qo`g`irchoq va o`yinchoqlar bilan tanishtiradi. Qo`g`irchoqar yordamida mashg`ulot o`tkazadi. Tarbiyachi avval bolalarda mashg`ulotga qiziqish uyg`otadi, keyin esa mashg`ulotning hamma uchun majburiy ekanligini sekin-asta bolalar ongiga singdirib boradi. Sekin-asta mashg`ulot bolalar xulqiga moslab murakkablashtirib boriladi. Ular mashg`ulot paytida axloq qoidalarini egallab oladilar to`g`ri o`tirish, chalg`imaslik, tarbiyachi va o`rtoqlarini diqqat bilan eshitish, tarbiyachi so`ragandagina jovob berganda o`rnidan turish, kerak bo`lsa stolning oldiga borish va hokazolarni o`rganadilar. Katta bolalar o`zlarini tez tashkil eta bilishlari lozim: bir faoliyatdan ikkinchi faoliyatga osonlik bilan o`tishlari, mashg`ulot vaqtida ish joylarini ozoda saqlashlari, rasimga qarab so`zlaganda ko`rsatkichdan foydalanishlari, javob berganda gavdalarini to`g`ri tutib turishlari, nutqlari tushunarli bo`lishi, yetarli darajada baland ovozda gapirishlari, to`la javob berishlari, mashg`ulotdan keyin o`z ish joylarini yig`ishtirib qo`yishlari kerak. Mashg`ulot paytida talabni bajarish axloq normasiga aylanib qolishi kerak. Bu ikki narsa asosida shakllanadi, birinchisi tarbiyachining obro`sig a asoslanilsa, ikkinchisi

ma`lum talabning rivojlanishi bilan (uqib olish va bajarish uchun eshitish kerek, qiziqarli bajarish zarur) amalga oshiriladi. Tashqaridan qaraganda bolalar xulqida hech qanday farq ko`rinmaydi – bu odatdagi intizomgi bo`ysunishning natijasi, ikkinchidan, bu o`quv faoliyati rivojlanganligining belgisi, ta`limning ta`siridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maktabgacha ta'lim jurnali. №1 -2000 y.2. Kadrlar tayyorlash bo`yicha «Milliy dastur» - Toshkent 1997 y. 3. Maktabgacha tarbiya muassasasi to`g`risidagi nizom. - Toshkent 1995 y. 4. «Bolalar bog`chasida ta'lim dasturi» - Toshkent 1993 y. 5. «Bolalar bog`chasining katta tarbiyachisi» - Toshkent 1991 y. 6. «Organizatsiya i rukovodstvo doshkolno`m vospitaniem» M-1992 g. 7. «Inspektirovanie detskogo sada» M-1995 g.